

*Застровська С. О.,
кандидат філологічних наук, професор,
завідувач кафедри німецької філології
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

*Найдюк О. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри сучасних європейських мов
Університету державної фіскальної служби України*

НЕВЕРБАЛЬНІ ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті розглянуто поняття прецедентних феноменів та дискурсу, їх види та класифікації. Основна увага зосереджена на невербальних прецедентних феноменах, які у тексті як результати дискурсивного процесу (омовлюються) вербалізуються. Виявлено основні характеристики реального, віртуального та інтеріоризованого дискурсу. На фактичному матеріалі демонструється вживання невербальних прецедентних феноменів у реальному та віртуальному дискурсах, зазначаються їхні функції. Інтеріоризований дискурс винесено в перспективу подальших наукових розвідок.

Ключові слова: прецедентні феномени, реальний дискурс, віртуальний дискурс, інтеріоризований дискурс, хештег, лігатура, смайл.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток науки і техніки рухається вперед семимильними кроками, проте антропоцентризм залишається в центрі уваги наукових досліджень. Людина і все, що з нею пов'язане, знаходить своє відображення в мові. У лінгвістику переносяться і стають лінгвістичними поняття, які раніше належали до інших сфер. Наприклад поняття прецеденту раніше використовувалось в юриспруденції, де відповідно існує прецедентне право. З часом прецедентні феномени досліджуються у різних видах дискурсу, в різних аспектах [9; 10; 13; 14; 15]. Активно досліджується і сам дискурс, виявляються його нові типи, жанри тощо [1; 5; 7; 8; 11; 12; 16; 17]. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених дослідженню прецедентних феноменів і дискурсу, на сьогоднішній день недостатньо досліджено функціонування невербальних прецедентних феноменів у різних видах дискурсу, що й зумовило вибір теми нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дискурс як лінгвістичне поняття не є новим, проте на даному етапі актуальною є деталізація самого дискурсу, виокремлення різних його типів залежно від різних критеріїв типологізації.

Існує багато визначень реального дискурсу [1; 7; 12]. Якщо врахувати всі аспекти та звести їх в одне визначення, то найбільш оптимальним варіантом визначення поняття дискурсу є «інтегральний феномен як мисленнєво-комунікативна діяльність, яка протікає у широкому соціокультурному контексті. Вона є сукупністю процесу й результату, характеризується континуальністю та діалогічністю» [1, с. 28].

Т.А. Ван Дейк [8] зазначає, що дискурс включає в себе невербальні засоби спілкування (міміку, жести).

Активно сьогодні досліджується віртуальний дискурс [5; 11; 16], виявляються його диференційні ознаки. Віртуальний дискурс – це текст, занурений у ситуацію спілкування у віртуальній реальності, значною мірою відрізняється від інших видів дискурсу, оскільки при його визначенні слід брати до уваги не лише текст в ситуації спілкування, який відрізняється від безпосереднього контакту специфічним каналом зв'язку, але і враховувати характеристики, закладені в поняття віртуальної реальності [16, с. 27].

Останнім часом переосмислюється поняття внутрішнього мовлення (нім. “erlebte Rede”) і з'являються терміни «мисленнєвий дискурс» (рос.: «мысленный дискурс» [11, с. 148]) та інтеріоризований дискурс [17].

Різні види дискурсу характеризуються вживанням прецедентних феноменів: вербальних, невербальних, які у тексті як результати дискурсивного процесу омовлюються (вербалізуються). Найменш дослідженими на сьогоднішній день є невербальні прецедентні феномени.

Формування мети статті. Метою цієї статті є виявлення та характеристика невербальних прецедентних феноменів у дискурсі, які у тексті вербалізуються автором.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Невід'ємною складовою дискурсу є прецедентні феномени [2, с. 492–493].

До прецедентних феноменів (ПФ) ми відносимо прецедентні імена (ПІ), прецедентні висловлювання (ПВ), прецедентні ситуації (ПС), прецедентні тексти (ПТ), прецедентні жанри (ПЖ). ПФ можна розділити на: 1) вербальні; 2) вербалізовані; 3) невербальні (авторські та реінтерпретовані).

До вербальних відносимо ПТ та ПВ, які позначаються мовними знаками.

До вербалізованих належать ПС та ПЖ. Вони актуалізуються ПВ, ПІ, атрибутами ПС та типовими жанроспецифічними структурами.

До невербальних ПФ відносимо архітектурні споруди, твори живопису, скульптури, музичні твори тощо. Вони самі виступають або символами ПТ, ПС (при реінтерпретації), або символізують власне авторське сприйняття навколишньої дійсності.

У віртуальному дискурсі до невербальних прецедентних феноменів ми відносимо різні графічні знаки. У когнітивній

базі соціуму / індивіда. зберігаються ціннісні, значимі для життя суспільства уявлення, образи, поняття, елементи знань тощо, які акумулюють пізнавальну діяльність людського розуму. Як тільки такі ментальні утворення неодноразово активізуються за нових умов, матеріалізуються у нових текстах, вони стають прецедентними. Особливістю ПФ є те, що вони завдяки своїй семантиці можуть виступати у якості готових блоків-номінантів концептуальних ознак різних концептів: політичних, економічних, соціальних, культурних і таке інше та при своїй актуалізації виконують різні функції у дискурсі.

Одна з перших спроб використання типографічних конструкцій для вираження емоцій була зроблена ще у 1881 році редакцією американського гумористичного журналу "Puck" У 1953 році смайлики з'являються на шпальтах газети "Нью-Йорк Геральд Трибюн" (англ. "New York Herald Tribune"), де їх використали у рекламі художнього фільму "Lili". Масштабна експансія смайликів у друкованому тексті почалася з виникненням інтернету. За короткий проміжок часу інтернет-спільнота успішно адаптувала певні символи через їхню простоту та легкість написання, адже їх можна зобразити типографічними знаками, що розміщені на клавіатурі. Смайлики увійшли до графічно-стилістичного атрибуту нетикету [4].

Перший емотікон – двокрапка, яка супроводжується дефісом і круглою дужкою, був відсланий 19 вересня 1982 року професором психології Університету Карнегі-Меллон (Carnegie Mellon University) Скоттом Фалманом у повідомленні на онлайн-форумі під час обговорення теми про обмеження онлайн-гумору.

Ще в 1972 році користувачі системи PLATO могли використовувати спеціальні символи для позначення емоцій у вигляді маленьких квадратних облич [4].

Різні графічні знаки (смайли, хештеги, лігатура @ тощо [3, 6]) належать, на нашу думку, до невербальних прецедентних феноменів.

До невербальних засобів комунікації належать міміка, жести, сльози, кашель тощо. В авторському тексті вони зазвичай вербалізуються. Продемонструємо зазначене на конкретних прикладах.

1. *"Verzeihung«, hörte sie eine Stimme hinter sich. Catherine blickte in ein lächelndes Gesicht". Scheint nicht viel loszusein ... "sagte der junge Mann und deutete auf den Bildschirm". Wenn Sie nichts dagegen haben, würde ich gerne die Software ausprobieren. Sie können mir ja dabei zusehen. Ich zeige Ihnen, wie..."*

Catherine bekam einen eindrucksvollen Hustenanfall. Der junge Mann wich zurück und verschwand in der Menge. Aber der Verkäufer würde sie nicht mehr lange in Ruhe lassen. Wacht endlich auf! "sagte sie etwas lauter. Der Verkäufer hatte sie erreicht". Guten Tag "begrüßte er sie höflich. <...> Er griff nach der Tastatur und wollte etwas eingeben". Was soll ich Ihnen zeigen? Haben Sie vielleicht Probleme mit UNIX? Ich werde Ihnen zeigen, wie es geht. Mit diesem verblüffenden neuen... "Catherine bekam wieder einen Hustenanfall. Er war lauter als der erste, und Garibaldi hörte sie. Er drängte sich durch die Umstehenden, faßte den Verkäufer am Arm und sagte". Entschuldigung, könnten Sie mir etwas über die nahtlose Integration von FTP in die Workplace-Shell von OS/2 sagen? "Catherine senkte den Kopf und hustete in ihren Schal". Ja natürlich "sagte der Verkäufer und war froh, die erkältete Kundin verlassen zu können". Selbstverständlich. Bitte kommen Sie mit". (B. Wood, S. 483–484).

Кашель – це умовний знак, який означає, що Катеріні потрібна допомога – відвести від неї турботливого продавця. Кашель – це звичайне явище, яким нікого не здивуєш, але лише за певних умов він відіграє функцію пароля як немовний знак, який передає певну інформацію, яку можуть декодувати лише окремі представники. Цей автопрецедентний немовний знак виконує парольну функцію: Катеріна подає Гарібальді сигнал, що вона потребує допомоги. Цей знак базується на фонових знаннях: Гарібальді знає, що у Катеріні немає застуди і кашель тут не є симптомом хвороби.

Кашель може бути:

а) знаком-індексом (або симптомом) (за R.S. Pierce) [18, с. 41–42]. Виконує індексальну функцію. Це універсальний прецедентний феномен.

б) знаком з парольною функцією як автопрецедент (відомий тільки 2 особам). Базується на спільних фонових знаннях 2-х комунікантів.

Як знак-індекс (симптом) означає, що у людини застуда. Це змусило молодого чоловіка залишити Катеріну, оскільки усім добре відомо (як і молодому чоловіку), що застудні хвороби легко передаються повітряно-крапельним шляхом.

Цей факт змусив продавця інтернет-послуг із задоволенням залишити Катеріну і перейти до іншого користувача (Гарібальді) на прохання останнього.

2. *Dr. Portz sah das Problem ernster, als es nach außen hin den Anschein hatte. Er kratzte sich den Kopf. Männer, die sich beim Nachdenken den Kopf kratzen, brüten große Probleme aus. Als sich Caesar nachdenklich den Kopf gekratzt hatte, so sagt man, entschloß er sich, bei Cleopatra zu bleiben. Vielleicht wäre ein ganzer Teil Weltgeschichte anders verlaufen, wenn sich Caesar nicht gekratzt hätte.*

"Gut "sagte Dr. Portz nach einer Weile Kratzen, bei der ihn Peter Sacher nicht störte". Ich werde Hubert Bornemeyer auf die Fährte deiner Frau setzen. Für gutes Essen wandert er bis Feuerland".

(H. Kosalik S. 28).

Невербальні мовні знаки передають не менше інформації, ніж вербальні. В дискурсі дуже часто саме жести, міміка, рухи демонструють те, що важко висловити словами. У наведеному прикладі 2. свою стурбованість ситуацією, що склалась в його друга дитинства Петера, демонструє адвокат з питань розлучень Ернст Портц: *Er kratzte sich den Kopf*. Чухання потилиці є невербальним універсально-прецедентним знаком, який розшифровується як велика стурбованість ситуацією, що склалась, і складністю прийняття рішення. Вживання *III Caesar i Cleopatra* асоціативно нагадує схожу ситуацію, коли Цезар (римський імператор) під час прийняття важливого рішення чув потилицю (*den Kopf gekratzt hatte*). Автор з гумором обіграє цю ситуацію, де невербальна дія (*den Kopf kratzen*) у даному дискурсивному фрагменті виконує, на нашу думку, розважальну функцію.

Без цього невербального прецедентного знаку, який чоловіки використовують у виключно важливих ситуаціях (*Männer; die sich beim Nachdenken den Kopf kratzen, brüten große Probleme aus.*) прийняття рішення, мабуть, було б неможливе.

3. *"Ich weiß, das sind nicht viele ", sagte Catherine, doch wenn ich das, was ich sagen will, anonym in einem BBS hinterlasse, wo es hundert Leute lesen, dann habe ich keine Garantie, daß sie die Nachricht verbreiten. Aber auf die Loyalität der Mitglieder von Dannos Gruppe kann ich setzen. "Auf dem Monitor erschien die Meldung:*

MOTD: PAKE USER @HOST IS NOT ALLOWED ON THIS SERVER.

PERSISTENT ABUSERS OF THIS RULE WILL HAVE THEIR HOST BANNED FROM THIS SERVER. BOTS ARE ALLOWED ON THIS SERVER ONLY WITH SERVER OP APPRQ-VAL. ABSOLUTELY

NO CLONE BOTS ALLOWED. END OP/MOTD COMMAND

“Hoffen wir, daß der Kanal noch da ist”, murmelte Catherine und tippte:

)/list -min 4.<

Auf der rechten Seite des geteilten Bildschirms begannen Namen und Nummern zu erscheinen: #altair 4 <...>

Da ist er!« rief Garibaldi. »Hawksbill!«

Sie markierte #hawksbill und klickte zweimal. Sofort erschien die Meldung:

YOU HAVE JOINED HAWKSBILL

(B. Wood, S. 361–362)

Невербальний прецедентний феномен (графічний знак хештег #) виконує функцію маркування певної тематичної групи (пошукова функція). У наведеному фрагменті Катеріне намагається вийти на контакт з членами групи однодумців її колеги.

4. In einem Kasten wurden die »handles«, die Spitznamen der im Augenblick im Netz befindlichen Teilnehmer angezeigt:

BENHUR, oocbert, spaCeman. Der vierte, Jean-Luc, hatte das @- Zeichen vor dem Namen, ein Hinweis darauf, daß er oder sie der Kanal-Operator war.

(B. Wood, S. 362)

Коротко до змісту твору. Катеріне, археолог, яка переховується разом із цінною археологічною знахідкою від мисливців за цим папірусом, шукає допомоги і підтримки серед однодумців через Інтернет. Для полегшення і пришвидшення пошуку в віртуальному дискурсі використовують хештег #. Як засвідчує приклад 3, Катеріне вдалося знайти групу однодумців з восьмої спроби і приєнатись до неї: Sie markierte #hawksbill und klickte zweimal. Sofort erschien die Meldung: YOU HAVE JOINED HAWKSBILL. Кожен із членів групи з'являвся під своїм ніком, вигаданим іменем, і лише у четвертого учасника віртуального дискурсу (приклад 4) перед ніком стояла лігатура (@), яка вказувала, що це був оператор вибраного каналу зв'язку, лігатура виконує позиціонує функцію. Графічні немовні знаки є універсально-прецедентними феноменами віртуального дискурсу, оскільки їх розуміють користувачі Інтернету на усіх континентах, незалежно від статі, віку, роду зайнятості, тощо і безпомилково їх декодують. Стрімкий темп життя вимагає цінувати час і невербальність у спілкуванні набуває неабиякої популярності, інформація передається дуже швидко, варіант кодування лише один. Віртуальному дискурсу з використанням графічних невербальних прецедентних феноменів притаманні економність часу, зосередженість на інфоматії, без урахування деталей.

Емотикони (смайли) виконують емотивну функцію.

5. [@Jean-Luc] Hallo, Hasenfuß! Du bist wirklich ein Hase. Lange nichts von Dir gehört:-) <...>

[BENHUR] Barrett ist tot:-)

(B. Wood, S. 362–365)

З допомогою смайлів колеги висловлюють радість з приводу спілкування (:~)) і сум та співчуття через погану новину (:~)).

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. В межах даної статті продемонстровано та охарактеризовано на конкретних прикладах їхнє вживання у реальному та віртуальному дискурсах. Зазначено функції, які виконують невербальні прецедентні феномени у даних типах дискурсу: індексальна, пароліна, пошукова, позиціонує, розважальна, емотивна.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні невербальних прецедентних феноменів та їхніх диференційних ознак у інтеріорізованому дискурсі.

Література:

1. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: (Монографія). Л.Р. Безугла., Є.В. Бондаренко., П.М. Донець та ін. Х.: Константа, 2005. 356 с.
2. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
3. Лігатура. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/@>
4. Смайл. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BB>
5. Ульяновченко О.В. Лінгвокомунікативні особливості компютерного дискурсу. Інтернет-ресурс. Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/26558/1/Ulyanenko_dyskurs.pdf
6. Хештег. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B5%D0%B3>
7. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Языкознание: Большой энциклопедический словарь. Гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. М.: Больш. Рос. Энциклопедия, 1998. С. 136–137.
8. Ван Дейк Т.А. К определению дискурса. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <http://www.psyberlink.flogiston.ru/internet>
9. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. М.: ИТДГК „Гнозис“, 2003. 288 с.
10. Дымарский, М.Я. Прецедентность и художественность: монография. под общ. ред. Л. И. Гришаевой, М. К Поповой, В. Т. Титова. Феномен прецедентности и преемственность культур. Воронеж: Воронежский государственный университет, 2004. С. 51–62.
11. Иноземцева Н. В. Интертекстуальность и прецедентность как основные признаки англоязычного компьютерного дискурса. Вестник ОГУ № 11 (172), 2014. С. 147–151.
12. Карасик В.И. О типах дискурса. Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 2000. С. 5–20.
13. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М.: Издательство ЛКИ, 2007. 264 с.
14. Костомаров В.Г., Бурвикова Н.Д. Как тексты становятся прецедентными. Русский язык за рубежом, 1994. №1. С. 73–76.
15. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
16. Лутовинова О.В. Виртуальный дискурс как одно из направлений в исследовании киберпространства. Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Лингвистика. № 1. 2009. С. 26–32.
17. Погребняк Н.В. Художественно-композиционные формы интериоризованного дискурса. Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика, 2011. № 2. С. 87–89.
18. Graefen G., Liedke M. Germanistische Sprachwissenschaft. Tübingen und Basel: A. Francke. 2008. 313 S.
19. Kosalik H. “Bittersüßes 7. Jahres”. München, Heyne, 1979. 190 s.
20. Wood Barbara. “Die Prophetin”. Verlag: Wolfgang Krüger Verlag Erscheinungsjahr: 1995. 689 s.

Застровская С. О., Найдюк О. В. Невербальные прецедентные феномены в немецкоязычном дискурсе

Аннотация. В статье рассмотрено понятие прецедентных феноменов и дискурса, их виды и классификации. Основное внимание сосредоточено на невербальных прецедентных феноменах, которые в тексте, как результате дискурсивного процесса вербализируются. Выявлены основные характеристики реального, виртуального и интериоризованного дискурса. На фактическом материале демонстрируется употребление невербальных прецедентных феноменов в реальном и виртуальном дискурсах, указываются их функции. Интериоризованный дискурс вынесено в перспективу дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: прецедентные феномены, реальный дискурс, виртуальный дискурс, интериоризованный дискурс, хэштег, лигатура, смайл.

Zastrowska S., Naidiuk O. Nonverbal precedent phenomena in German discourse

Summary. The article deals with the notions of precedent phenomena and discourse, their types and classification. The principal focus is on nonverbal precedent phenomena, which can be found in the text, with the latter being the result of the discourse process, are verbalized. The basic characteristics of real, virtual and interiorized discourse are defined.

The factual material is used to demonstrate nonverbal precedent phenomena in real and virtual discourses, stating that their functions include those of index, password, search, position, entertaining and emotive. Further scientific research is seen in the investigation of nonverbal precedent phenomena and their differentiated features in the interiorized discourse.

Key words: precedent phenomena, real discourse, interiorized discourse, hashtag, ligature, smile.